

Исследованы существующие классификации прав и свобод человека и гражданина; предложена авторская классификация. Разграничено понятия «права человека» и «права гражданина». Сформулированы перспективные направления обеспечения прав и свобод человека и гражданина в современном демократическом обществе и разработаны предложения по усовершенствованию действующего законодательства.

The existent classifications of rights and freedoms of man and citizen are investigated; the authorial classification is offered. The concepts «the human rights» and «the rights of a citizen» are differentiated. The perspective directions of providing of rights and freedoms of man and citizen in modern democratic society are formulated and the suggestions on the improvement the current are developed.

УДК 351.854(477)

С. О. Мосьондз

СПЕЦИФІКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАУКИ

З'ясовано зміст та визначено специфічні особливості адміністративної відповідальності у сфері науки на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Проблема відповідальності в суспільстві, попри численні зусилля представників майже всіх наук, спрямовані на вивчення цього феномена, – від різних філософських течій до спеціальних галузей правових наук, – продовжує привертати увагу дослідників, що чітко усвідомлюють соціальне неблагополуччя в усіх сферах суспільних відносинах, у яких відповідальність використовується як соціальний регулятор.

Зокрема, в наукових дослідженнях останніх років усе частіше порушується питання про роль і місце адміністративної відповідальності в системі юридичної відповідальності, що, передусім, зумовлено тим, що за допомогою адміністративної відповідальності здійснюється реальний і оперативний вплив з боку органів публічної адміністрації на осіб, які не дотримуються вимог владних державних приписів. Натомість, доводиться констатувати появу цілої низки похідних від адміністративної різновидів юридичної відповідальності, зокрема таких, як фінансова, податкова, господарська, економічна, міграційна відповідальність тощо. За своєю правовою природою всі ці різновиди є проявами адаптації конструкції адміністративної відповідальності до різних сфер правового регулювання [1, с. 334]. Це зумовлює необхідність з'ясування суті адміністративної відповідальності в цілому і адміністративної відповідальності у науковій сфері зокрема.

У юридичній літературі адміністративна відповідальність у різних галузях суспільного життя, в тому числі і у сфері науки,

привертає увагу таких вчених, як В. Авер'янов, О. Андрійко, Д. Бахрах, Ю. Битяк, Ю. Веденєєв, В. Галунько, І. Голосніченко, С. Гончарук, Т. Гуржій, Є. Додін, С. Ківалов, Р. Калюжний, Л. Коваль, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Кузьменко, Д. Лук'янець, М. Малеїн, В. Манохін, Ю. Мигаєв, Є. Невмержицький, В. Олефір, С. Петков, І. Пономарьов, А. Попов, В. Рассудовський, Б. Росинський, Ю. Старілов, С. Стеценко, С. Тихомиров, Ф. Шульженко, О. Якуба та ін.

Сучасний процес розбудови демократичної, правової держави і становлення громадянського суспільства в Україні об'єктивно обумовлює потребу наукової розробки концептуальних засад і визначення специфічних особливостей адміністративної відповідальності у сфері науки.

Адміністративна відповідальність як різновид юридичної відповідальності має важливе значення в охороні правопорядку та у профілактиці правопорушень. Реалізація основоположних прав і свобод громадян України, боротьба з правопорушеннями у значній мірі залежить від стану законодавства про адміністративні правопорушення, основними завданнями якого виступають охорона власності, захист законних економічних інтересів фізичних і юридичних осіб, суспільства та держави.

У науковій юридичній літературі щодо проблеми і визначення адміністративної відповідальності існують різні підходи, іноді вони суттєво відрізняються один від одного. Висловлено навіть думку, що адміністративній відповідальності властиве застосування адміністративного примусу у формі: а) заходів припинення, б) заходів відповідальності, б) заходів адміністративно-процесуального забезпечення [2, с. 26].

Натомість у дослідженні численних проблем адміністративної відповідальності основним є визнання її приналежності до третьої групи заходів адміністративного примусу – заходів відповідальності за порушення адміністративно-правових установлень.

Зокрема, ряд таких російських вчених, як Л. Л. Попов, Ю. І. Мигаєв, С. В. Тихомиров під адміністративною відповідальністю розуміють реалізацію адміністративно-правових санкцій, застосованих уповноваженими органами або посадовими особами адміністративних стягнень до громадян або юридичних осіб, що вчинили правопорушення [3, с. 300].

Деякі вчені-адміністративісти розуміють адміністративну відповідальність як систему суспільних відносин, що забезпечує виконання адміністративно-правового обов'язку правопорушника відповідати за своє протиправне і винне діяння, котре реалізується шляхом застосування державного примусу [4, с. 107].

В. М. Манохін та інші вважають, що адміністративна відповідальність – це один з двох видів адміністративного примусу. Ця відповідальність має дві відмінні ознаки: фактичну основу адміністративної відповідальності – адміністративний проступок, і міру

відповідальності, які за своєю правовою природою належать до адміністративних заходів [5, с. 69].

На думку Д. М. Бахраха, Б. В. Росинського, Ю. М. Старилова, адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності, водночас вона є частиною адміністративного примусу і наділена всіма його ознаками [6, с. 538].

Д. М. Овсянко зводить розуміння адміністративної відповідальності до застосування державними органами, посадовими особами і представниками влади встановлених державою заходів адміністративного впливу до громадян, а у відповідних випадках – і до організацій за скоєні адміністративні правопорушення. Адміністративна відповідальність має низку рис, що відрізняють її від інших видів відповідальності. Але основна особливість адміністративної відповідальності полягає в тому, що її підставою є адміністративне правопорушення, а заходами – адміністративне стягнення [7, с. 381].

О. М. Якуба вважав, що адміністративна відповідальність – це відповідальність посадових осіб перед органами державного управління, а у випадках, визначених законом, – перед судом (суддями) за винне порушення суспільних адміністративно-правових норм, що виражається у застосуванні до порушників установлених адміністративних санкцій [8, с. 71].

З окресленого можна зробити такий висновок: більшість положень зводяться до того, що адміністративна відповідальність – різновид адміністративного примусу, вид юридичної відповідальності. Адміністративна відповідальність настає за здійснення адміністративного правопорушення. Виражається у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою адміністративного стягнення до особи, що скоїла правопорушення. Адміністративна відповідальність має ознаки, властиві юридичній відповідальності взагалі.

Серед українських вчених-адміністративістів поширеними є такі погляди щодо сутності адміністративної відповідальності.

Л. В. Коваль вважає, що адміністративна відповідальність – це застосування до порушників загальнообов'язкових правил, що діють у сфері управління та в інших сферах адміністративних стягнень [9, с. 189].

Ю. П. Битяк та В. В. Зуй стверджують, що це вид юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб перед органами виконавчої влади чи судом за порушення адміністративно-правових норм на підставі застосування адміністративних стягнень [10, с. 121].

Ще один дослідник, Є. В. Додін, дійшов висновку, що адміністративна відповідальність – це визначення повноважними державними органами через застосування адміністративно-примусових заходів обмежень майнових, а також особистих благ та інтересів за здійснення адміністративних правопорушень [11, с. 266].

На думку Ф. П. Шульженка та Є. В. Невмержицького, адміністративна відповідальність – це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення [12, с. 107].

С. Т. Гончарук цілком слушно пропонує визначати адміністративну відповідальність через об'єктивний та суб'єктивний підходи. Перший зумовлений відповідною негативною реакцією держави на протиправні прояви з боку законослужняних громадян – шляхом встановлення окремих заборон, відповідних правил тощо і адекватних санкцій щодо порушників цих правил. В основі суб'єктивного підходу лежить особистий обов'язок порушника дати відповідь перед компетентними державними органами (органами адміністративної юрисдикції) за своє протиправне діяння і зазнати відповідного стягнення згідно із встановленим законом порядком [13, с. 19].

І. П. Голосніченко дає таке визначення адміністративної відповідальності: «адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень» [14, с. 430–431].

А. І. Миколенко під адміністративною відповідальністю розуміє особливий вид юридичної відповідальності, передбачений чинним адміністративним законодавством, що настає за вчинення адміністративного проступку, що знаходить вираз у накладанні в особливому процесуальному порядку на винних осіб адміністративних стягнень і заходів впливу, які застосовуються до неповнолітніх, органами адміністративної юрисдикції, в результаті чого реалізується обов'язок особи, винної у скоєнні адміністративного проступку, зазнати передбачених чинним законодавством позбавлень матеріального, морального і організаційного характеру [15, с. 19].

Д. М. Лук'янець у своїх дослідженнях доходить висновку, що загалом адміністративна відповідальність – це механізм реалізації в адміністративному порядку санкції правової норми, яка має форму стягнення [16, с. 23].

Таким чином, в українському адміністративному праві сформовано три основні погляди на поняття адміністративної відповідальності. Перший полягає в наголосі на застосуванні до правопорушника заходів примусу (А. В. Коваль, Ю. П. Битяк, В. В. Зуй та ін.); другий – у визначенні обмежень майнових, а також особистих благ та інтересів за здійснення адміністративних правопорушень (Є. В. Додін та ін.); третій погляд передбачає, що адміністративна відповідальність – це сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням до суб'єкта проступку

адміністративних стягнень (С. Т. Гончарук, І. П. Голосніченко, А. І. Миколенко, Д. М. Лук'янець та ін.).

Аналіз наведених наукових позицій свідчить, що кожний дослідник питання адміністративної відповідальності виділив як визначальні ті або інші властивості поняття, ту або іншу сторону цього багатогранного явища, і його думки необхідно взяти до уваги в подальшому науковому пошуку. Утім, на нашу думку, за межами уваги залишилася теза М. С. Малєїна щодо того, що відповідальність є виконання обов'язку під примусом, а настає вона (відповідальність) лише тоді, коли такий обов'язок є виконаним [17, с. 139].

На нашу ж думку, досить повне визначення адміністративної відповідальності, що враховує висловлені зауваження, пропонує В. К. Колпаков: «адміністративна відповідальність – це примусове, з дотриманням встановленої процедури застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником» [18, с. 290].

Водночас, у сучасній науці адміністративного права адміністративну відповідальність здебільшого пов'язують із застосуванням заходів державного примусу, розглядають як передбачену санкціями правових норм реакцію на правопорушення, як реалізацію, застосування санкцій. Застосування заходів адміністративної відповідальності для правопорушника тягне обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру, яких він повинен зазнати і фактично зазнає. Тим самим, правопорушник «відповідає перед державою за неправомірну поведінку» [19, с.78].

Як бачимо, поняття адміністративної відповідальності, її зміст і обсяг були й досі залишаються одним із найбільш суперечливих питань української адміністративно-правової науки. Активність дискусій щодо зазначеної правової категорії значною мірою зумовлена, по-перше, широтою застосування терміна «адміністративна відповідальність» у юридично-науковій, правозастосовній, загальноосвітній сферах і на побутовому рівні; по-друге, неоднозначністю позиції законодавця, який використовує цей термін у численних нормативних актах, але, на жаль, не дає його визначення.

Доводиться констатувати, що навіть у чинному КУпАП [20], який містить розділ з назвою «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність», у ст. 9 визначено поняття адміністративного правопорушення, але щодо адміністративної відповідальності є тільки посилання на те, що її мірою є адміністративне стягнення (ст. 23 «Мета адміністративного стягнення»). Водночас, юридична енциклопедія у статті «Адміністративна відповідальність», так само як і КУпАП, обмежилася із цього приводу лише констатацією того, що адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення [21].

На наше переконання, визначаючи сутність категоріального поняття адміністративної відповідальності, потрібно дотримуватися тієї позиції, що найбільш повно сутність цього складного правового явища відображає розуміння його як специфічних правовідносин, тому визначення класифікаційних ознак адміністративної відповідальності має здійснюватись відносно структурних елементів цих правовідносин.

З'ясувавши доктринальне розуміння адміністративної відповідальності, визначимось щодо специфіки адміністративної відповідальності у сфері науки.

Одразу зазначимо, що реалізація адміністративної відповідальності у сфері науки в Україні здійснюється у формі правозастосування, тобто владної діяльності уповноважених органів і посадових осіб, яка полягає у застосуванні правових норм до конкретних фактів вчинення юридично значущих дій. У нашому випадку правозастосування полягає у здійсненні уповноваженими державними та посадовими особами передбачених законом дій щодо притягнення осіб, які вчинили правопорушення у сфері науки, до адміністративної відповідальності.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства, яким регулюється сфера культури, включає усі властиві юридичній відповідальності основні ознаки: 1) ґрунтується на державному примусі у формі каральних і правовідновлювальних (компенсаційних) способів; 2) виражається в обов'язку особи зазнавати певних втрат; 3) настає лише за вчинені або вчинювані правопорушення в разі встановлення складу правопорушення; 4) здійснюється компетентним органом у чіткій відповідності із законом, а саме із санкціями норм права, якими встановлюються вид і міра втрат; 5) здійснюється у процесі правозастосовної діяльності за дотримання певного процедурно-процесуального порядку і форм, встановлених законом.

Специфічною ознакою, що є визначальною для характеристики адміністративної відповідальності у сфері науки, є те, що проступки і вчинення у сфері науки у своїй питомій вазі мають загальний характер і вчиняються у будь-якій галузі. Наприклад, адміністративні корупційні правопорушення (гл. 13-А КУпАП), порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 51-2 КУпАП), порушення права на інформацію (ст. 212-3 КУпАП), здійснення незаконного доступу до інформації в інформаційних (автоматизованих) системах, незаконне виготовлення чи розповсюдження копій баз даних інформаційних (автоматизованих) систем (ст. 212-6 КУпАП), порушення законодавства про державну таємницю (ст. 212-2 КУпАП), порушення встановленого порядку видачі сертифіката відповідності (ст. 172-1 КУпАП), порушення порядку видачі документа дозвільного характеру (ст. 166-10 КУпАП), порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (ст. 166-11 КУпАП), порушення законодавства про ліцензування певних видів господарської діяльності (ст. 166-12 КУпАП).

Основні ж тенденції застосування адміністративної відповідальності у сфері науки в Україні за наукові правопорушення передбачається визначити шляхом аналізу заходів відповідальності, які містяться у нормативно-правових документах, направлених на регламентацію наукової діяльності та органів публічної адміністрації, які наділені правом їх застосовувати.

Так, 14 вересня 2011 р. указом МОНмолодьспорту № 1059 «Деякі питання присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» були затверджені Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Положення про спеціалізовану вчену раду, відповідно до яких Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України наділено повноваженнями позбавляти у встановленому порядку наукових та науково-педагогічних працівників наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, припиняти або обмежувати діяльність спеціалізованих вчених рад, скасовувати рішення спеціалізованої вченої ради [22].

Питання про позбавлення наукового ступеня порушується у випадку, коли до спеціалізованої вченої ради надійшли матеріали, які дають для цього підстави. Голова ради доручає комісії з членів ради перевірити такі матеріали щодо обґрунтованості справи. У разі потреби рада запитує у відповідних наукових установ, вищих навчальних закладів додаткові матеріали. За наслідками перевірки комісія складає висновок, який подається на розгляд ради.

Якщо рада прийняла рішення клопотати перед МОНмолодьспорту про позбавлення особи наукового ступеня, то до атестаційної колегії цього Міністерства протягом трьох тижнів надсилають підписані головою і вченим секретарем протокол засідання ради і рішення, в якому наводяться результати таємного голосування. Вказані матеріали надсилають до МОНмолодьспорту і в тому випадку, коли Міністерством дано доручення раді розглянути питання про позбавлення особи наукового ступеня.

Таким чином, підставою застосування зазначеного заходу примусу є клопотання спеціалізованої вченої ради. Що стосується приводів для порушення відповідного провадження, то вони на нормативно-правовому рівні чітко не визначені, однак переважно це стосується виявлення текстових запозичень, використання ідей, наукових результатів інших авторів без посилання на джерела.

Атестаційна колегія МОНмолодьспорту, відповідно до покладених на неї завдань, припиняє або обмежує в установленому порядку діяльність спеціалізованих вчених рад. Припинення діяльності ради є крайнім примусовим заходом впливу, який може бути застосований у разі порушення радою вимог нормативно-правових актів з питань присудження наукового ступеня доктора чи кандидата наук.

Щодо скасування рішення спеціалізованої вченої ради атестаційна колегія МОНмолодьспорту скасовує рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукових ступенів кандидата наук і

доктора наук у разі порушення цими радами встановленого порядку присудження наукових ступенів. У разі, коли встановлено, що експертизу дисертації проведено неякісно, висновок спеціалізованої вченої ради недостатньо аргументований або порушено вимоги нормативно-правових актів з питань присудження наукового ступеня доктора і кандидата наук, атестаційна колегія МОНмолодьспорту готує проект атестаційного висновку щодо скасування рішення ради про присвоєння наукового ступеня, який подається на розгляд МОНмолодьспорту.

Таким чином, позбавлення наукових ступенів, припинення або обмеження діяльності спеціалізованих вчених рад, скасування рішення спеціалізованих вчених рад є примусовим заходом, що застосовується атестаційною колегією МОНмолодьспорту за порушення законодавства у сфері науки, тягнуть негативні наслідки щодо порушників та можуть розглядатись як специфічний різновид стягнень. Слід звернути увагу, що більшість примусових заходів, які застосовуються атестаційною колегією МОНмолодьспорту в межах його компетенції, спрямовані на покарання порушників правопорядку у науковій сфері і застосування до них специфічних стягнень.

Таким чином, адміністративна відповідальність у сфері науки в Україні наділена всім комплексом властивостей, притаманних адміністративній відповідальності в публічному праві України, є його невід'ємною частиною, посідає своє важливе місце поряд з іншими складовими, і його потенціал, за умов удосконалення нормативного підґрунтя (здійснення систематизації наукового законодавства у формі кодифікації), може досить ефективно використовуватися в сучасний реформаційний період.

Потенціал адміністративної відповідальності в науковому праві України досить змістовний, хоча і не такий, як в адміністративному, фінансовому, податковому. Аналіз практики її застосування дозволяє стверджувати, що в цілому заходи адміністративної відповідальності досить адекватні підставам їх застосування, хоча й можуть бути удосконалені з урахуванням сучасних вимог сьогодення. Так, наприклад, можна було б дещо розширити перелік заходів відповідальності за порушення вимог законодавства у науковій сфері.

Список літератури: 1. Гаврущенко І. В. Адміністративна відповідальність: підходи до розуміння / І. В. Гаврущенко // Митна справа. – 2012. – № 1 (79), ч. 2, кн. 2. – С. 334–338. 2. Жуковский А. Г. Административная ответственность в сфере предпринимательских отношений: вопросы теории и практики / А. Г. Жуковский. – Харьков : Одиссей, 2000. – 224 с. 3. Попов Л. Л. Административное право России : [учебник] / Л. Л. Попов, Ю. И. Мигаев, С. В. Тихомиров ; [отв. ред. Л. Л. Попов.]. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2006. – 688 с. 4. Мельников В. А. Административное право Российской Федерации (Общая часть) : учеб. пособие / В. А. Мельников. – Волгоград : Изд-во Волгоград. акад. МВД России, 2008. – 172 с. 5. Манохин В. Н. Российское административное право : учебник / [В. М. Манохин, Ю. С. Адушкин, З. А. Багишаев]. – М. : Юрист, 1996. – 471 с.

6. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник / Д. Н. Бахрах, Б. В. Россинский, Ю. Н. Стариков. – [3-е изд., пересмотр. и доп.]. – М. : Норма, 2007. – 816 с.
7. Овсянко Д. М. Административное право : [учеб. пособие] / Д. М. Овсянко. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 2000. – 468 с.
8. Якуба О. М. Административная ответственность / О. М. Якуба. – М. : Юрид. лит., 1972. – 152 с.
9. Коваль Л. В. Административно-деликтное отношение / Л. В. Коваль. – Киев : Вища школа, 1979. – 230 с.
10. Битяк Ю. П. Административное право Украины : [учеб. пособие] / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Х. : Одиссей, 1999. – 224 с.
11. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
12. Шульженко Ф. П. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері економіки : [навч. посіб. для студ. юрид. ф-тів] / Ф. П. Шульженко, С. В. Невмержицький ; Київ. нац. екон. ун-т ; Київ. держ. акад. вод. трансп. – К. : КНЕУ, 2003. – 171 с.
13. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України / С. Т. Гончарук ; Укр. акад. внутр. справ. – К., 1995. – 78 с.
14. Адміністративна відповідальність (загальні положення та правопорушення у сфері обігу наркотиків) : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. П. Голосніченка. – К. : КІВС, 2003. – 112 с.
15. Миколенко А. И. Административный процесс и административная ответственность в Украине : [учеб. пособие] / А. И. Миколенко. – [2-е изд., доп.]. – Харьков : Одиссей, 2006. – 352 с.
16. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія / Д. М. Лук'янець. – Суми : Унів. кн., 2006. – 367 с.
17. Малєин Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность / Николай Сергеевич Малєин. – М. : Юрид. лит., 1985. – 192 с.
18. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія / Валерій Костянтинович Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
19. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1966. – 187 с.
20. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
21. Шемшученко Ю. С. Адміністративна відповідальність / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А–Г. – С. 45–46.
22. Деякі питання присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань : наказ МОНмолодьспорту України від 14.09.2011 № 1059 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 78. – Ст. 2895.

Надійшла до редколегії 14.06.2012

Выяснено содержание и определены специфические особенности административной ответственности в сфере науки на современном этапе развития украинского общества.

Content is found out and the specific features of administrative responsibility in the field of science on the modern stage of development of Ukrainian society are certain.